

אצלנו אין כאלה!?

פשיעה ועבריינות בחברה היהודית בימי הביניים

פרופ' אפרים שהם-שטיינר

שיעור 1

מבוא לנושא סבוך: פשיעה ועבריינות בחברה היהודית באירופה של ימי הביניים

ר' בנימין בן שמואל, "אכן אתה אל מסתתר", דניאל גולדשמידט, מחזור לימים נוראים כרך א' – ראש השנה (הוצאת קורן, תש"ל), עמ' 209-210

ואם הסכימו בית דין לעברו ולהחליפו בכונה
מיד גוללים ספרים ומתעכבה ישיבה עד זמנה
ולמה? כי חק לישראל הוא תחילה בעדות נאמנה
ואחר כך משפט לאלהי ייעקב לישב ולדון בהזמנה
ומדת הדין מקטרגת לפניו ומתדיינה:
מה אהבתך על אומה זו לחבבה כל כך בדינה?
הלא המה מקולקלים מכל אומה ואומה המגונה
שיש בהם מספרי לשון הרע ובוועלי זונה
וגנבים ומרצחים ונשבעים לשקר באל קנא

יעקב פרבשטיין, שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, כרך ב' – דפוס קרימונה, דפוס לבוב דפוס ברלין – הוצאת מכון ירושלים, ירושלים תשע"ד, סי' רעד (רמו), עמ' שנג-שנד

מי נפתוח ההולכים לאט ונוח. יזנקו מימי השילוח, מה לך תבחר למי נהר ומי שיחור, מימי מי מערה, ושלך מקווה טהרה, מורי הרב ר' יהודה שר הבירה ארי שבחבורה, קידרת בהרים, שידדת עמקים אחריו, קפצת על הגבעות, ויעל יהודי על גוזזי מעות אחרי הישבעם שבועת גילוח שיש בו השחתה שתיים שהן ארבע רעות דל אינהו ודל שבועתייהו! תקצץ ידם על טיבורם בפרוע פרעות וכמה דמים נשפכו על ידי אלה וכאלה פוסלי מטבעות היינו דאחריבינהו לאחינו יושבי צרפת והאי.

ועל זה נאמר: אין להעשיר לא ינקה. וכל שכן אלו שכבר נשבעו לעירוניים בנטילת חפץ שלא לגזוז. ויפה כתבת שאין לסמוך על "דברים שבלב [אינם דברים] אלא לגבי נודרין להורגין ולחרמין במוכס אין לו קצבה דגזילא דמלכותא היא לאו דינא, אבל אם ציווה ההמלך שלא לגזוז המטבע – דין גמור הוא. ובלא ציווי המלך דין הוא... ועוד דאיכא למיחש לחשדא דרגילות הוא, שסופו להוודע וקא חשדי ליה הגויים לעובר על שבועתו, ועוד אפילו יגלה להם שביטל בליבו, כל שכן דאיבא חשדא וחילו השם כי לא יאמינו עוד לשום שבועת יהודי.

ועוד איכא איסור גניבה וגזל דגזל הגוי אסור! וגונב הוא וגוזל הוא. אפילו ישראל שנותן להם אילו מעות שגזרו וקא גרעין לענין נסכא. ועוד שמכשיל את הרבים כשירגישו בהם שיצאו מיד ישראל אחר אז יבוא לידי סכנה. ואי איישר חיל השואל והנשאל ימתחו על עמוד!

מיוחס לדוד בן גוריון

כשיהיו לנו גנב יהודי רוצח יהודי וזונה יהודיה נדע שיש לנו מדינה.

F. W. Maitland, ed., Select Pleas of the Crown, vol. 1, A.D. 1200–1225 (Selden Society, 1888), p. 57 (Trinity A.D. 1208, plea 103) [תרגום המרצה]

וילאם מקבלית' ותומאס גודסמית' ורוברט אחיינו של אדמונד נעצרו בעוון מותה של אשתו של מילו היהודי מיורק לבקשת אותו מילו. אך הם לא נחשדו לא על ידי היהודים ולא על ידי הנוצרים. אלא שמילו עצמו הוא החשוד במוות הנ"ל. וכשבנדיקט (=ברוך) אחיה של הנרצחת עמד לעתור כנגד מילו. אותו מילו ברח. ומילו לא תבע את אלו שנעצרו. לפיכך אותם וילאם ותומאס ורוברט יפקידו ערבות ויעמדו למקרה שמישהו יבוא לתבוע אותם. השריף המקומי יקח את שמות הערבים והם יתנו 20 שילינג למלך על אחד מהם חצי מארק כערבות וואלטר גולדסמית' אדם גולדסמית' וקלרנבלד. ואת תביעותיו של מילו יש לבטל על פי בקשותיו של אורסול [דוב] הרופא ויצחק השחור שכל אחד מהם שילם חצי מארק מטעם הקהילה היהודית של יורק. ובנדיקט (ברוך) הבן של אורסול תבע את המילו הנזכר שכן הוא למד מחקירתו שמילו הרג את אחותו של בנדיקט ושהיא נרצחה בגינה של קלינה היהודיה שכן נאמר על מילו שהיו לו ענינים איתה. קלינה נעצרה אך היא לא הואשמה. ולכן קלינה תשוחרר בערבות של חצי מארק שיתן ויוס (=חיים) עבודה. ועל בנדיקט שהתלונן על קלינה בתלונת שווא לשלם חצי מארק בערבות קהילת יהודי יורק.

ספר חסידים, מהדורת כתב יד פארמא, מהדיר יהודא ויסטינצקי, ברלין תרנ"א, סי' תתק"א

בני אדם שמהלכים בארץ למצוא מקום לגור שם. יעיינו ביישובי הארץ באותה העיר: מה ענין הגויים – אם גדורים בערווה. דע! אם ידורו יהודים באותה העיר גם בניהם ובנותיהם יהיו עושים כיוצא בהם כאותם גויים. כי כל עיר ועיר כמנהג הגויים כן מנהג היהודים שעמהם ברוב המקומות. ויש מקומות שהגויים דנים באמת ולא היהודים! מפני שמעט תלמידי חכמים שם או ממשפחות מרובות או ממרומות מרובות מלוקטין מהרבה משפחות. ואותם שבאו ממקום אחר שתרבותם רע מתעים אותם אחריהם.

שיעור 1

גניבה גנבים ופשיעה כלכלית

אוסף קמעות, BNF, Heb. 1122, fol. 4v, Bibliothèque nationale de France, שיקויים, השבעות ולחשים, כתב יד אשכנזי מטרנאני, איטליה

הגנבים ההולכים בבתי מוליכים "יד המת" עימהם. ומשימים אותה באמצע הבית ואז נופלת תרדמה ורעדה על כל בני הבית. ולוקחים ד' נרות דולקות וזורקין על הנרות אבק אבן אימנ"ט ומשימים כל אחת ואחת בארבע פינות הבית ונראה לבני הבית שהבית מתגלגלת והולכת. וגם כשרוצים משימים היד הנזכר על לב בעל הבית ושואלים לבעל הבית היכן המפתחות והכסף והזהב ואומר להם ומגלה להם כל אשר לו.

W.C.Jordan, From England to France: Felony and Exile in the High Middle Ages, Princeton: Princeton University Press 2015, p. 16, n.47.

גניבה בחברה שבה היו מעט עודפי רכוש לא נחשבה "עבריינות קלה" אלא אם כן החפץ או הכסף הגנוב היו בעלי ערך נמוך, וגניבה כאז כן עתה לוותה לעיתים קרובות באלימות פיזית משמעותית. כפשיעה היא הצדיקה עונש פיזי. לפי היגיון זה גם על גניבה שגרתית היה ראוי להעניש בעונש האולטימטיבי, עונש המוות.

ר' גרשם בן יהודה ממיינץ "מאור הגולה", בתוך: כתב יד מונטיפיורי 98 עמ' דף 96 סי' צה. נדפסה במאמר: א' גרוסמן, יחסם של חכמי אשכנז הראשונים לשלטון הקהל, שנתון המשפט העברי ב' (תשל"ה), עמ' 175-199.

ראובן ושמעון באו לדין ועמד ראובן וטען שהיה לו גנב אחד גוי למערופיא שהיה הולך לבין הגויים וגונב חפצים מהם ומביאן לידו למוכרן. לימים היה הולך לכפר אחד חוץ לעיר, ונשא עיניו וראה אותו גנב מערופיא שלו והלך (?) מראש הר אחד, ועימו גוי אחד שנתלווה עימו לילך ולגנוב ביחד. ונטה (הגנב הגוי הראשון) אליהם אל הדרך ונתירא[ראובן מלדבר דבר סתר של גניבה עמו מפני הגוי אחר שנתלווה עמו, עד שפתח הגנב ואמ': "כמוני כמוהו! ונשתתפנו יחד ללכת ולגנוב. ועתה צא שוב לביתך להראות מלון אל ריעי כדי לבוא שמה, אם ימצא דבר.

וישב ראובן והראה להם ביתו ושלח אותם לדרכם. והלכו ושב ושהו והביאו לו גנבה אחת. ומכרוהו לו שניהם. ואמרו לו: הלווה לנו ממעותיך על מעילים שראינו במקום פלוני ונלך לשם ונגנבם. כששמעם הוציא ג' דינרים מכיסו והלווה לאותו גנב שהיה מערופו וקבע לו זמן לשוב אצלו.

ששבו אצלו הגיעו ימי הבציר והיה בבציר והלך לו לשם הוא ואשתו. ולא הניח בביתו כי אם בת אחת קטנה וגויה שפחה ואמ' לגויה: אם יבאו כאן אותם הגנבים ויביאו דבר בידם קבלי מהם מה שיתנו לידך והניחי בתיבה שלי ותני להם הוצאה לאכול. ואחר כך לכי אצלי ואבא אליהם.

הלך הוא בבציר והגנבים באו לראובן והביאו המעילים בידיהם. מיד הרגישה בהן שכנתו של ראובן זה ואמרה לשמעון: פלוני, אותן גנבים שהיה מערופיא לך באו בביתו של ראובן. כי גם לשמעון היו לו גויים גנבים מערופא שהיו מביאין לו גנבות למכור. מיד יצא שמעון והלך לשם אצל הגנבים ודיבר עם אחד מהם, שהיה לו מערופא תחילה והוא אותו גנב שנתלווה עם גנבו של ראובן והגזים אותו בדבריו להלשינו למלכות למוסרו בידיהן אם לא יוליך הגניבה לביתו. ודבר עם הגנב עד שהוציא המעילים מרשותו של ראובן אותן שהן עדין ביד הגוים וגם אותן שקיבלה הגויה שפחתו ונתנם בתבתו. ועכשיו עמד ראובן לתבוע משמעון להחזיר לו כל מה שהוציא מביתו שהרי כבר הלווה מעותיו עליהם וגם קורנס אחד נתן בידם לשבור מנעול הדלת שהמעילים אצורים שמה. ואף כשנתארחו עכשיו בביתו קנתה להם הגויה שפחתו מה ששתו.

ולקחה אשתו של שמעון בביתו והוליכו אצל הגנב שבביתו. ושמעון משיבו האחד מן הגנבים היה מערופי מקודם לכן וגם פעמים רבות הוליכני חוץ לעיר במקום שהיה מטמין שם מה שגנוב מן הגויים ומוכרן לי ובאותה שעה שהרגיש באותן המעילין אמר לי רצונך לילך לשם והלויני נא מעות עליהם וכיהיו לידי אביאם לך למוכרן. מיד הוציא ב' דינרים והלום לו והלך לדרכו. והביא את המעילים הוא ואותו גב מערופא של ראובן ונכנס בביתו של ראובן. נתגלגל הדבר שהיה שמעון שולח אנשי ביתו לדונוני ויצא לחוץ לעשות להם צוות, כי היה חושך והיה מדבר בקול גדול כדי לעשות להם צוות. בדרך שמע הגנב מערופא שלו את קולו מתוך בית ראובן ויצא לקראתו על הפתח. והכיר בו שמעון ואמר לו האתה זה פלוני את שחקת בי לקחת מעותי על חנם ואמר לי (לו?) ללכת אצלך יצאתי הלאה. שמעון נכנס לביתו והגנב בא אחריו והתיר המעילים מעל מתכון שהיה חגור בהן ומכרן לו.

גרשם בן יהודה ממיינץ, תשובות רבנו גרשם מאור הגולה, (ישיבה אוניברסיטה, תשט"ז),

סי' לו, עמ' 103-106

אני גרשם בר יהודה החתום למטה נשאלה לפני שאילה זו: ראובן היה רגיל ללכת למקומות הרבה, ולכרכין הרבה קרובין לעיר דירתו מהלך יום ויומיים ודרכו למכור להם ולקנות מהם על כל המעריפש [של] שליטי הכרכין. וכאשר אין הזוים מצוים בהם שמים משכנותם בידו מן כסף וזהב. ופעמים היה מחליף עמהם פרקמטיא עם הבהמות ששוללים איש מעל אויבו והיה עולה דמי הבהמות בידו ומביאן לדירתו ומוכרן ביוקר ומרויח בכך. והרגיל בענין זה שנים שש ושבע. והיה על לב בני הכפרים הנשללים ולב אדוניהם השרים, אשר היו אומרים: "זה היהודי מסית אויבינו עלינו, באשר הוא מזומן תמיד לקנות מן השלל. על כן נהוגים לעשות הדבר הרע הזה והם הולכים לבטח". ועוד יש מן השליטים האלה רבים מתקוטטים עמו כמה פעמים על משכונות המורהנים בידו (=הממושכנים בידו). ובעלילות הנשך היו חוטפים ומגזימים [=מאיימים] אותו תמיד מן המשכונות שהיה מוכר. ופעמים שלקחוהו והוליכוהו לפדיון ונצל ופעמים שנלקחו אחרים לפדיון ומפסידן ממנום בשבילו. ופעם אחרת לקחו מבניו והוליכוהו ונצל בסכנה הזאת.

והיה יוצא ובא, הוא, והאחרים, עד זמן אחד שבא מלך צרפת עם חיילותיו [וחיילי] ברגוניי עמו לסייעו וישבו לכרך אחד במצור קרוב לעירו מהלך חצי יום ורגילים בני עירו ללכת שמה בתוך החיל למכור להם הוצאה ולקנות מהם השלל. וזה ראובן הלך שמה במחוז ההוא קודם לכן כמנהגו ויעכב החיל שמה כמשלש חדשים. ואנשים מן החיל היו שוללים כל מה שנמצא לידם והקרובים לכרכיהם היו שולחים את השלל לבתיהם ובחזירתם מן המלך נשאו שלל רב עמם. מן השרים האלו השוללים היו שונאים לראובן. וקודם חזרת השרים יצא לו שם בעירו כי נאסר בבית האסורים שמצאוהו אויביו בדרך והוליקוהו למקומם. ובאים [עדים] אחרים ואומרים [לקרוביו] שנשבה במקום רחוק כי עוד שמעו מן אויביו הרחוקים ועוד [אומרים] כי נהרג. ולאחרי כן באים אנשים ואומרים לקרוביו אני ידעתי המקום שנאסר ראובן, אחרים אומרים אני ידעתי המקום שנהרג ראובן, ברו לכם איש וירד אלי ותנו לי שכרי ואני אראהו. וזה אומר [ראו] כל מה שזה אומר שיראהו לשלוחכם כזב הוא מדבר, ואינו אומר אלא כדי להוציא מידכם זוזים וידוע לכם שלעולם לא ימצא ממנו סימן במלכות הלזו. וכמה שלוחים נשלחים על דבר זה ואומרים לא נראה. ועוד שני יהודים מקרוביו הלכו לבקשו ולא נמצא, ועלה דמי השלוחים לחשבון גדול, ובאו בשמועות הללו עד שנה תמימה.

לאחר שנה תמימה בא שמעון וקפץ על אשתו של ראובן [ושאל] לקרובים וארסה והרבה לה מוהר ומתן, ושם זמן קרוב לנשואין. ועתה אין ידוע במי לישען מכל השמועות האלה ויש בקהל אנשים אשר להם דבר זה מוטל בספק אם היא מותרת לינשא הואיל ולא נשמע הדבר ברור ולא נראה סימן ממנו בעדים ואפילו [לא] ביד גוי מסיח לפי תומו ולא ישראל מסיח לפי תומו, וסימן לא נראה ממנו ולא נשמע ואפילו לראיה בעולם. יודיע הרב לשואלים באר היטב בדרך הצנע. + באר היטב בדרך הצנע.

ספר חסידים, מהדורת כתב יד פארמא, ההדיר: יהודה ויסטינצקי, הוצאת מקיצי נרדמים ברלין תרנ"א, סי' כ – כג

מי שגנב או שלקח וגזל והחרימו מי שיש בידו שיחזירנו לבעלים והחזיר, או שלא החרימו ויש עדים שגנב והחזיר אין לספר בגנותו ואין לפרסמו. ואפילו אם נשבע ואחר כך השיב אין לביישו כדי שלא לנעול דלת לפני השבים

ראובן גזל קרקע אחד והוריש לזרעו וזרעו לזרע זרעו לכמה דורות. אם היו יודעין היו חייבין להחזיר לזרע זרעו של נגזל. וכולם נידונים בגהינום אף על פי שאין עדים ושטר. ואל יאמר אדם שתופס ממון חברו בעוולה – אם תופס שווה ליטרא ונותן כמה ליטרים לצדקה. אל יאמר: 'יחשבו לי הנתינה כנגד הגזילה'. טוב לו לאדם שלא יגזול שווה פרוטה ולא יתן הרבה צדקה מאשר יגזול מעט ויתן הרבה צדקה...

ומעשה באחד שגזל ליטרא והרויח בה הרבה והיה מבין הגזלן וידע ועשה ככל מה שכתבנו וכל מה שהרויח נתן לו שאין בידו שום הערמת ריבית.

ויש גזל של גוי שיבוא לכמה רעות יותר מישראל לפי שאם יבוא ישראל לשם יגזלוהו. וזהו חוטא אחר יאבד לשאר יהודים ויוריד הרבה טובה שהיה ליהודים באותה עיר.

אליהו ש' הרטום ומשה ד' קאסוטו (עורכים), תקנות קנדיאה וזכרונותיה,

הוצאת מקיצי נרדמים ירושלים 1940, עמ' 4

גדר שלא לגנוב לגוים ולשקר להם. (שלישית)
לא יורשה שום אחד, כעם ככהן יחד, לגנוב לגוים ולשקר להם ולגנוב דעתם מהם. כי המשקרים לגוים וגונבים אותם גורמים חס ושלום חילול השם והוא עוון פלילי ורושם. כי יאמרו "אין אלוה לישראל" הוי אריאל אריאל שהרי כתוב: "שארית ישראל לא יעשו עולה" והיאך עתה נמצא בין העברים גניבה קטנה או גדולה, אם לא כי צורם מכרם וי"י הסגירם". על כן להרחיק מעלינו החרפה ולהסיר מעל זרעינו קול ענות וגידופים קבלנו עלינו ועל צאצאינו בנינו בנינו עד סוף כל הדורות אחרינו, את זאת התקנה הראויה וההגונה ובגללה נזכה לגדולה ולכהונה.

מתוך כתב יד אוקספורד, בודליאנה 1567 דף 49 א'. הודפס אצל: י' דן, "סיפורים

דמונולוגיים מכתבי ר' יהודה החסיד", תרביץ ל (תשכ"א) עמ' 274

פעם אחת גנבו לתלמיד אחד את בגדיו, ובא רבו (ר' יהודה החסיד) ועושה דבר בבית מדרשו, וראה את השפחה שגנבה מן המקום שגנבה והלכה דרך השוק ושמה בבית אחד ואחר כך במקום אחר. והגיד לשם באותו מקום תמצאו בגדיו ונמצאו. אמרתי לו: שמא בחלום ראית? אמר לי: לא כן אלא השבעתי המלאכים ומיד לא ראיתי את הדפנות וכל בית המדרש שהייתי יושב בו לא ראיתי אלא הגויה שגנבה ראיתי וכל הדרכים שהוליכה הגניבה ובאיזה מקום הניח הגניבה, הכל ראיתי.

עלי יסיף, מאה סיפורים חסר אחד: אגדות כתב יד ירושלים בפולקלור היהודי בימי הביניים

(הוצאת אוניברסיטת תל-אביב, 2013), עמ' 254-255

מעשה בשני גנבים שחתרו בביתו של הרי"ח (ר' יהודה החסיד) ולקחו כל מה שמצאו. וכשרצו לילך קרא להם הרי"ח ואמר: עדיין לא לקחתם כל מה שתוכלו לשאת! והראה להם יותר. וגנבו ושללו כל מה שהיו יכולים לשאת. וכשהלכו עמד הרי"ח ממיתו וסגר דלתות הבית אחריהם, ועמדו הגנבים לחוץ בפתח הבית ולא יכלו לזוז אנה ואנה. וביקשו בבכי וביללה מהרי"ח ליתן להם רשות לילך משם ולא רצה. ועמדו שם עד שהאיר היום. וראו אותם כל שעברו ושבו ברשות הרבים שעמדו שם הגנבים ובגניבתם בידם ועל שכמם. והקול נשמע בבית השופט והעירוניים באו וראו אותם העומדים שם עם גניבה. ואמרו העירוניים לגנבים: ארורים למה אתם עומדים כאן? הלא אינכם נתפסים ואין איש עושה עמכם רעה. למה אינכם הולכים לדרכיכם והשליכו הגניבה מכם? השיבו: אין אנו יכולים להשליך הגניבה מעלינו ולא לזוז מכאן. וקראו העירוניים מורינו ורבינו הרי"ח ואמרו לו: תרשה לארורים הללו לילך לדיראון וקחו הגניבה מהם.

השיב להם הרי"ח: אתם רואים בטוב שלא תפסתי אותם ואתם יודעים בטוב שמעולם לא עשיתי עם שום אדם רעה. והמה באו בלילה עם כלי זינם כמו שאתם רואים שעדיין הם מזויינים וכלי זינם עליהם. וחתרו בביתי וגנבו ולקחו כל מה שהפקידו אצלי היהודים וכל מה שהפקדתי הכל עליהם. לכן לא ארשה להם לזוז עד שתעשו דין מהם. ומיד תפסו העירוניים הגנבים ותלו אותם והחזירו הגניבה להרי"ח.

ש"ת תשובותיו ההלכתיות של ר' יום טוב בן אברהם אשיבלי (הריטב"א)

לדרוקה (Daroka) שאלתם,

הסכימו הקהל ישמרם צורם ויברכם ויהיה בעזרם והתקינו תקנה על יצחק בר אברהם מדרו ועל אברהם בן יוסף בן פלאס שנמצאו בבית הכנסת הנה בדרוקה בלילה בעוד שישנים הקהל על מטותיהם, והתחילו לשבר דלתות ההיכל אשר בתוכו ספרי תורה כדי לגנוב הכסף שעליהן, ושמרו אותם במשמר וברחו שניהם מן המשמר, וסדרו תקנה עליהם כמו שתראה. ועוד התקינו תקנה על אורו וצבחו [ונסים ויוסף] ואמם ג'מילה שלא ידורו בכאן בדרוקה זמן ידוע, והלכו ונשתמדו, ועכשיו באה אם אברהם בר יוסף בן פלאס לבית הדין ואמרה:

"בבקשה מכם הבו לכם עצה כדי שלא ישתמד בני אברהם מפני שגירשתם אותו מן העיר הזאת על אודות התפיסה שברח ממנה, כי הוא מזומן לקבל עליו כל עונשין וקנסות שתגזרו עליו ובלבד שיכנס בתוך הקהל הנזכר שבדרוקה, וחמלו עליו מפני כבודכם ומפני כבוד אביו- כי הוא רוחץ כל המתים שבקהל הנזכר דרך גמילות חסדים, ואני מילדת לבנות ישראל ומזומנת לכל כבוד הנשים, ועתה עשו למען המקום יתברך ולמענכם ולא למעני, וראו אם יש מקום לדברי עשו אתי ברכה וכדי שלא יתפתה לעבודה זרה הוא ואחיו אחרי כן כמו שאירע לג'מילה אלמנת אברהם מדרו ובניה נסים ויוסף, ואורו וצבחו בנותיה שתקנו עליהם תקנה הקהל הקדוש שבדרוקה וגרשו אותם מן הקהל הנזכר ולא רצו לקבלם תוך הזמן הנז' כדי לייסרם במיני יסורין אחרים ונשתמדו כולם. ועתה כיון שמתבייש בני אברהם הנזכר ורוצה לחזור בתשובה שלמה אל תדחו אותו רק תקרבו אותו תחת כנפי חסדכם."

ועתה אדוננו גבירנו אלוף ישראל, שאלתנו ממך:

ההגון לקבלו בתשובה אם יודה בפיו ויגמור ויעשה תשובה גמורה תוך הזמן מפני המעשה הרע הזה שפשט ידו בתורה הקדושה?

ועוד: אם יש מקום להתרה בתוך התקנה הזאת אם לאו, ועל שאנו מחלים פניך שתודיענו עצתך הטובה והנכונה אם ראוי לנו כדי לא להשתמד לבטל התקנה, ואם יש מקום לבטל כיון שתלינו דעתנו בדעתך ובדעת הרב ר' אשר ישמרו צורו ויברכו, וקיימנו בתקנה קיומים רבים הכל תפרש לנו [בכתב] תשובה מפורשת.

ב. וזהו לשון התקנה:

הסכימו הקהל הקדוש שבדרוקה על דעת מעלת אדוננו המלך יר"ה וגזרו בגזרה שרירא וקיימא כי: ג'מילה אשת אברהם מדרו, ונסים וצבחו, יוסף, ואורו בניה ובנותיה שלא ידורו בכאן בדרוקה ושלא יאספו אותם ולא לשום אחד מהם שום בר ישראל ולא בת ישראל מדרי דרוקה בכאן בדרוקה מהיום עד חמש שנים רצופות,

מפני שהם נוהגין [בענינים] רבים ביניהם ורעים ומקלים לכל בני העיר הזאת, ואין לקהל הנזכר משום אחד מהם מס רק דברי ריבות והומיות, ואין נוהג' עם הקהל הנזכר כמנהג שאר שכני העיר הזאת, עד שראו הקהל הנזכר שאין יכולין לסבול אותם ולא כיוצא בהם. ועוד שיש להם שמע רע במיני עברות.

ועוד גזרו כי יצחק (בנו של אברהם מדרו הנז' והוא בנה של ג'מילה הנז') שיצא עליו שם רע ואברהם בן יוסף בן פלאס נכנסו בבתי הכנסיות בכאן בדרוק' בלילה בעוד שישנים הקהל הנזכר על מטותיהן ופשטו ידיהם בשאט נפש וביד רמה בדלתות ההיכל המקודש אשר בתוכו ספרי התורה הקדושה הנתונה לישראל מפי הגבורה, וכביכול עשו עין של מעלה כאלו אינה רואה ואומרים בלבם אין המקום רואה אותנו, ושברו דלתות ההיכל הנזכר כדי לגנוב תפוחי הכסף אשר על עמודי ספר התורה הקדושה והם קדש.

גזרו על יצחק הנז' שלא ידור בכאן בדרוקה מהיום עד חמש שנים רצופות, ולא ישא ולא יתן עמו שום בר ישראל ולא בת ישראל מדרי דרוקה בכאן בדרוקה כל הזמן הנזכר.

ואברהם בן יוסף בן פלאס הנז' שהוא חשוד בדבר הקלו הקהל ממשפטו ולא רצו לגזור עליו שום גזרה מפני שלא נודע לב"ד הקבועים הנה בדרוקה שהיה במעשה הרע הזה רק שמעו, [וגם ידוע] על אביו ועל אמו של אברהם הנז' שמשדלים בצרכי צבור במתים ברחיצתם ובמיני (תכריכהם) [תכריכיהם] כעשיר כעני מצוה גדולה, ועוד כי סאתי אמו של אברהם הנז' היא מילדת ונוהגת עם הנשים בזה כעשירה כעניה, אבל גזרו על אברהם הנז' בנם שלא ידור בכאן בדרוקה מהיום עד חמש שנים רצופות, ולא ישאו ולא יתנו עמו שום בר ישראל ולא בת ישראל מדרי דרוקה בכאן בדרוקה כל הזמן הנז' בשום מיני משא ומתן שבעולם.

וכל בר ישראל וגם בת ישראל מכל דרי דרוקה שישאו ויתנו בכאן בדרוקה עם שום אחד מהנז' לעיל כל זמן הנז' לעיל (יש לפרש עם ג'מילה ונסים וצבח ויוסף ואורו בניה ובנותיה הנז' לעיל הזמן הקבוע עליהם למעלה) שיהיו בנדוי גמור שנה אחת תמימה.

ועוד גזרו הקהל הנז' על יצחק ועל אברהם הנז' שיחרימו אותם הקהל הנז' בשמו של כל אחד ואחד מהנז' יצחק ואברהם בבית הכנסת בתוקף אלות וחרמות עם שופרות ועם שני אנשים מהקהל הנז' מעוטפים לילה ראשונה של יום ראשון הקרוב לבא.

ועוד גזרו הקהל הנז' על יצחק ועל אברהם הנז' שאם ח"ו יסרבו ויכנסו שניהם בכאן בדרוקה תוך הזמן הנז' עליהם ויתפסו במשמר שיגלחו הקהל הנז' שער ראשיהם ברחוב המבצר של היהודים מהקהל הנז', וילקו אותם מלקיות הרבה לפי אומד ב"ד לפחות ד' מלקיות לכל א' וא' מהם ערומים ברחוב המבצר הנז', לכבוד התורה הקדושה שזלזלו וזלזול גדול ורע ככתוב לעיל.

ולא ידורו אחרי כן שניהם ולא אחד מהם כל הזמן הקבוע עליהם לעיל בכאן בדרוקה, ויהיה קיים עליהם ועל כל בני העיר הזאת מהקהל הנז' כל החומרות והעונשי' והפרישות הנז' לעיל כל הזמן הקבוע למעלה. ויהיו בנדוי גמור ובשמתא חמורה בשיבה של מעלה ובישיבה [של מטה] אברם ויצחק הנז' כל הזמן הקבוע עליהם לעיל.

ואם יארע וימותו יצחק ואברהם הנז' או אחד מהם בתוך הזמן הנז' ויצטרכו להם לקברם הנה בדרוקה שיקברו אותם כל החפצים לקברם וללוותם, אבל לא יאמרו עליהם ולא על שום אחד מהם השכבה ולא קדיש ולא קינה.

ועוד גזר' הקהל הקדוש הנז' שלא [יבוא] שום בר ישראל ולא בת ישראל מדרי דרוקה ולא יוסף בן פלאס ולא סאתי אביו ואמו של אברהם הנז' לבקש ולא לשאול שום דבר מהקהל הנז' בשביל יצחק ולא בשביל אברהם הנז' כדי לבטל שום דבר ולא שום טעם מכל הכתוב לעיל בתוך הזמן הנז' בשום פנים וצדדין בעולם.

ולא יהיה רשאי שום אחד מדרי דרוקה בין בר ישראל בין בת ישראל ולא יוסף בן פלאס ולא סאתי אביו ואמו של אברהם הנז' ולא שום קרוב ולא שום אהוב ולא רע של יצחק ושל אברהם הנז' להביא שום עזר משום גוי ולא משום שלטון ולא משום ארמאי בעולם כדי לפייס לקהל הנז' ולא לפייס לקצת מהם ולא לאחד מבני הקהל כדי לבטל שום דבר מתקנה זו כל זמן הנז'.

ואם יעבור ויביא שום עזר משום גוי שום אחד מהנז' שהם כל בר ישראל או בת ישראל מדרי דרוקה (ולא) [או] קרוב מקרוביה' של יצחק ושל אברהם הנז' שיהיה בנדוי גמור שנה אחת תמימה אותו המביא הגוי או אותו השלטון כדי לבטל שום דבר מכל הכתוב לעיל, ויפרע קנס לאדוננו המלך תנשא מלכותו (המלך פדרו ה-2) מאה זהובים של זהב יפים אדפונשיאה (מטבעות זהב מימיו של המלך אלפונסו ה-3).

ולקיים לשמור ולעשות ככל הכתוב לעיל הסכימו הקהל הנז' חרם על כל העובר בשום דבר מכל אלה על דעת הקהל הנז' ועל דעת רבים שהם הרב ר' אשר יצ"ו ועל דעת הרב ר' יום טוב בן אל - אשבילי נר"ו ביום שבת שנים ועשרים יום לחדש שבט שנת חמשת אלפים וארבע ושבעים (1314) ליצירה ור"ח שבט חל ביום שבת, כך שגם יום כב חל בשבת.

שו"ת תשובותיו ההלכתיות של ר' יום טוב בן אברהם אשיבילי (הריטב"א)

עמדתי על כל הכתוב למעלה מגזרת הקהל על האנשים הנז' בה, ועל השאלה אשר שאלתם על עסקי אברהם בן פלאס, ורואה אני שאם נראה לכם כי אברהם זה יהיה יוצא מן הכלל (= ממיר את דתו) מפני קיום גזרה זו, וכי בביטולה יחזור למוטב ויקבל עליו עונש כפרה כראוי, שיכולים אתם להתיר הגזרה אשר גזרתם עליו כדי שיחזור בתשובה ושלא יצא לתרבות רעה לא הוא ולא אחרים בשבילו, דכל הפושעים שפשעו שחזרו בהם מקבלין אותם עולמית כדכתיב: "שובו בנים שובבים" (ירמיה ג, כב) כדאיתא בפרק קמא דעבודה זרה (דף ז, ב) ואף על פי שהוא מנודה ומוחרם יכולין אתם להתירו מחמת כן, ואף על פי שהיה כאן חרם על דעת רבים ועל דעת הקהל שהם דעת הרב ר' אשר ודעתי. אפילו נאמר דהא חשיבה "דעת רבים" מכל מקום קיימא לן ד"על דעת רבים" יש לו הפרה לדבר מצוה (גטין לו, א, ועיין תוס' שם ד"ה אבל). וזו מצוה גדולה היא להציל נפש מישאל מקלקול עבודה זרה ולהחזירו לתשובה, ולדידי, כל לדבר מצוה יש לו הפרה אף על פי שאין טעות בדבר ולא כל שכן שבזו גם יש צד טעות, שאלו ידעו הקהל שזה יהיה "יוצא מן הכלל" (=ימיר את דתו) לא היו מחמירי' כל כך, וגם אין כאן כל כך דעת רבים ברור, כי רבים מגדולי רבותי ז"ל אומרים שאין רבים פחות משלש, וכן דעתי בזה.

שיעור 3

פשיעה אלימה ורצח

תרגום מתוך: אפרים שהם-שטיינר, "עטוף בטלית(?) ולא נושא חרב": דיון חוזר בפרשת הרצח של פריסקוס היהודי בפריז בשלהי המאה השישית", רם בן-שלום ואח' (עורכים), בתוך: רוב יעבוד צעיר: מיתוסים וסמלים בין יהדות ונצרות שי לישראל יעקב יובל (הוצאת כרמל, תשפ"ב), עמ' 90-91

...בינתיים התעורר ויכוח בינו [פריסקוס] ובין פאתיר שהיה מן היהודים המומרים שהמלך העניק לו את חסותו בעת הטבילה. ביום השבת, פריסקוס, עטוף כמנהגו בטלית וללא כל נשק בידו, התקדם למקום ההתכנסות לתפילה על מנת לקיים את חוקי משה. לפתע הופיע פאתיר והרג אותו ואת מלוויו בחרב. לאחר שהרג אותם, ברח פאתיר יחד עם נעריו שהיו בכיכר סמוכה, לבסיליקה של יוליאנוס הקדוש. בעת ששהו שם נודע להם שהמלך [כילפריק] העניק לאדונם [פאתיר] את חייו אך ציווה שהנערים יגררו מן הבסיליקה וימתו כפושעים. ואז, לאחר שהאדון [פאתיר] כבר נמלט, אחד העבדים שלף את חרבו, הרג את חבריו וצעד אל מחוץ לבסיליקה כשחרבו שלופה בידו. האנשים הסתערו עליו והרגו אותו באכזריות. פאתיר מכל מקום, משקיבל רשות שב לממלכתו של המלך גונתראם, ממנה בא. אך ימים לא רבים אחר כך נהרג בידי קרוביו של פריסקוס.

ר' יצחק בן משה מוינה, ספר אור זרוע, הלכות שליח ציבור, סי' קי"ב

רב שרירא גאון זצ"ל "ההורג את הנפש בזמן הזה אין בידינו לעשות לו מאומה, לא להורגו ולא לחובטו ולא להגלותו אלא להמנע ממנו שלא להתערב עמו ואסור להתפלל עימו ולהסתכל בדמותו שכן אמרו חכמים אסור להסתכל בדמות אדם רשע. ופסול לכל עדות שבעולם" עד כאן לשונו.

רב נטרונאי גאון, מתוך: אהרון קירשנבוים, בית דין מכין ועונשין: הענישה הפלילית בעם ישראל – תורתה ותולדותיה (מאגנס, תשע"ג) עמ' 497

ההורג את הנפש בזמן הזה אין מלקין אותו... אבל שלא לפוטרו לגמרי ושלא יהא הדבר בהיתר מנדין אותו ומייסרין אותו ומבדילין אותו מן הקהל ומכין אותו מכת מרדות מדרבנן.

ר' יהודה החסיד, ספר חסידים מהדורת כתב יד פארמא, מהדיר יהודה ויסטינקצי,
(מקיצי נרדמים, תרנ"א) סי' קע"ו

ומעשה באחד שהרג את הנפש והיה מספיק מזונות ליורשים ולא היה גולה. אמר: כי יודע אני שאם אגלה בין הגוים אחלל שבת ותיקן לו ברזל וחגר לגופו שהיה מעונה מאד ביסורין ובתעניות שאמרו: יותר שקול זה העוני מגלות כפליים, והכל עשה כדי שלא יאכל לחם של גוים ולא יחלל שבת.

ר' יהודה החסיד, ספר חסידים מהדורת כתב יד פארמא, מהדיר יהודה ויסטינקצי,
(מקיצי נרדמים, תרנ"א) סי' קפ"א

אם בורח רוצח אליך אל תקבלהו בין יהודי בין גוי... אם יברחו רשעים וחטאים אצלך לחסות בצל כנפך אל תהי עליהם מגן שאם תקבלם יהפך הדבר שיהיו לך לסטן או לזרעך... ואל תחמול על מי שאינו חומל כי כל חומל על אכזריים או מקבלם הקדוש ברוך הוא ימסרנו בידם, שנאמר: "והיה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו" (מלכים א' כ' 42) וכתוב: "ולא תחמול ולא תכסה עליו" (דברים יג' 9) ובוזה נענש שאול באגג.

יצחק בן משה מוינה, ספר אור זרוע, הלכות שליח ציבור סי' קי"ב

אדם שהרג נפש בשוגג אם יכול ליעשות שליח צבור?
שלום יכפילוך מן השמים כדין כל מלכים. אדוני ר' יעקב ב"ר יצחק בר אוריין ובר אבהן.
נתתי את לבי על כתבך להשיבך. כך נראה בעיני שאין שום כח ביד אבי תינוק לעכב עליכם מלהתפלל עם זה מתתי' אלא הדבר מוטל על הצבור. ודאי אם הי' הורג נפש במזיד אפי' אם אין גואלי הנהרג מונעין מלהתפלל עמו. הצבור עצמם צריכין להתרחק ממנו כמו שכתב רב שרירא גאון זצ"ל... ולא שנא הורג במזיד ול"ש הורג בשוגג שיש לימנע ממנו אם אינו שב בתשובה. אבל אם שב בתשובה הרי הוא צדיק גמור מיד אע"פ שעדיין לא עשה שום דין אלא שצריך טבילה ליטהר מעבירה שטימאתו. שהעבירה מטמאה... וכן קבלתי ממורי הרב רבינו שמחה זצ"ל שכל בעלי תשובה צריכין טבילה... ואע"פ שפירשתי שכל בעלי תשובה צריכין טבילה אעפ"כ הטבילה אינה מעכבת התשובה. אלא אחד חייבי לאוין ועשה ואחד חייבי כריתות ומיתות ב"ד בין שהזיד בין ששגג מיד כשהרהר תשובה הרי הוא כצדיק גמור לכל התורה כולה אלא שצריך לצער את עצמו ולסגף את גופו להתכפר לו מה שכבר עשה...

וכן אתה למד מבני קרח שהיו רשעים ואש מלהטת סביבותיהם ועשו תשובה ושרת' עליהם רוח הקודש ונעשו נביאים ואמרו שירה כמו שדורש בשוחר טוב במזמור למנצח על שושנים. הא למדת אע"פ שלא עשו שום דין אלא שחזרו בתשובה שרתה עליהם שכינה. וכן אתה למד מאחאב דכתיב הראית כי נכנע אחאב מפני אלמא הכנעת הלב הוי תשובה להבא להקרות צדיק... הא למדת שהדין שעושים בעלי תשובה אינו אלא לבטל מעליהם הפורענות שכבר נגזר עליהם למפרע. אבל מיכן ולהבא רק שיהרהר התשובה ויתודה מיד הקב"ה נושא לו פנים ומשים לו שלום כדאית' בפסיקתא אמרו מלה"ש לפני הקב"ה כתיב לא ישא פנים האיקך אתה נושא פנים לישראל שנא' ישא ה' פניו אליך אמר להם איך לא אשא להם פנים שהם מתודים לפני ואומרים בלשון הזה אשמנו בגדנו גזלנו כו' אלמא כשהוא מתודה אע"פ שעדיין לא עשה שום דין אפי' הכי הקב"ה נותן לו שלום ונקרא בעל תשובה כדכתיב שלום שלום לרחוק ולקרוב לזה שהי' רחוק ונתקרב... וצריך לסגף את גופו על שעבר להתכפר לו. והואיל שמהיום הוי צדיק ודאי יש להתפלל עמו אע"פ שעדיין לא קבל דינו.

כש"כ זה מתתיה שכבר קבל מה שגזרו עליו רבותינו ואי משום שהיה בעיר אחת ולא היה גולה מעיר לעיר בהא ליכא חששא... אע"פ שלא היו גולים מעיר לעיר... שגלות מכפרת הכל... הילכך זה מתתיה' הואיל וגלה והודיע שבעבור זה המאורע הרע שבא לידי גלה והי' שם ונשתכר ודאי הוי גלות וקיים גזירת רבותינו כדתנן רוצח שגלה לערי מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני אם אמרו לו אעפ"כ יקבל מהם שנאמר וזה דבר הרוצח. הילכך זה מתתיה' נמי הואיל שהודיע שבעבור זה המאורע [גלה] אע"פ שנהגו בו בני אדם טריגוס בכבוד הוה גלות מעליא ואי משום שנשתכר הדין עמו כדכתי' ונס אל אחת [הערים] האלה וחי עביד לי' מידי דתהוי לי' חיותא... הילכך מתתיה' זה השוגג בזה התינוק כשר ליעשות שליח צבור... ואתה תזכה ליום שכולו אורה. לכתר ועטרה כחשק. יצחק ב"ר משה נב"ה:

מהר"ם מרוטנבורג, הלכות עגונה

על אודות ראובן ושמעון שהיו נשואין שתי אחיות. ומתוך שהיה ראובן מצוי בביתו של שמעון היה חושדו מאשתו וגזמו [=איים עליו] להורגו ויהי היום ויצא ראובן מן העיר לביתו ויעזוב כל אשר לו לאשתו ספרים ומטלטלין ומחשבתו היתה ניכרת מתוך מעשיו שלא היה בדעתו להתרחק. ומשיצא שוב לא חזר. ויבוקש ולא נמצא. ושוב באו שלשה גנבים עובדי כוכבים [=גויים] בבית יהודי בעיר אחרת קרובה אל החלל ורצו למכור גניבה אחת ומתוך כך היו מסיחין לפי תומן: 'פלוני מעיר פלוני נהרג ונקבר עם בגדיו כמין נגר ראשו למטה ורגליו למעלה ופלוני גיסו ציווה להורגו' ואמר להם אותו יהודי הראו לי אותו היכן הוא קבור? אמרו לו: "אם תתן לנו זקוק [=מטבע כסף] נראה לך" ובו ביום נתפסו הגנבים בגניבה ויתלו שלשתן על עץ ונטרפה השעה שלא הודיעו מקום קבורתו.

ואחר ימים בא יהודי שהמיר דתו לעבודת כוכבים ושב, ולא בכל לבו כי אם בתשובה של רמיה כמו שעושים אותם הריקים הסובבים בעיירות פעמים נראים יהודים ופעמים מחזקים עצמם במשפטי העובדי כוכבים. והגיד לקרובי האישה ראיתיו חי בצרפת ושלחו אחד עימו לראות אם יש ממש בדברים ויבוקש הדבר ולא נמצא. והנה ימים רבים ישבה אותה העלובה עגונה גלמודה ושוממה ואין מגיד לה מה נעשה לבעלה...

...בנידון זה נראה לי שהאישה שריא [=מותרת] אם כששלחו לאותו התועב לצרפת ויבוקש הדבר ולא נמצא הודה ששקר או שטעה בין איש לאיש אז ודאי אין דבריו הראשונים כלום דתניא בתוספתא דסנהדרין: העדים יכולים לחזור בהן עד שיחקר עדותן בבית דין, נחקרה אין יכולין לחזור בהן. ואם כן עדיין יכול לחזור ולומר שיקרתי או טעיתי ואפילו אינו חוזר בו או שאינו בעולם, אפילו הכי אתתא שריא (=האישה מותרת להנשא). ואם יסכימו קהילות ריטא וקובלין (קובלנץ) הריני מסכים להתיר ושלום מב"ב.

שמחה עמנואל, תשובות מהר"ם מרוטנבורג וחבריו כרך א',
(האיגוד העולמי למדעי היהדות, תשע"ב) סי' רצ"ב עמ' 620

שלומכם יגדל, כך מקובלני מרבתי שהקובל על חבריו בין הגוים שהיכוהו צריך שני עדים שהכהו. ואפילו יש לו שני עדים שהכהו צריך שני עדים שקבל בזעם (= בתוך זמן קצר מזמן העונש הפיזי מן הגוים). מאד ברע עשה שקבל בין הגוים! שעושה אויבינו פלילים ומסתכן בחבירו. דמה תוא שפל למכמר שוב אין מרחמים עליו אף של ישראל... פטרו את ההולך וקובל בשעת הזעם בעבור שאין אדם נתפס על צערו.

שמחה עמנואל, תשובות מהר"ם מרוטנבורג וחבריו כרך א',
(האיגוד העולמי למדעי היהדות, תשע"ב) סי' שיא עמ' 645

מעשה בראובן שקבל על שמעון בין הגוים שהכהו. וחייבו השופט שבועה שלא הכהו. וביקש זמן והוצרך להעמיד ערבים בשני זקוקים (=מטבעות כסף) עבור שבועה. והלך שמעון וקבל על ראובן בדיני ישראל למה הלשין אותו ומסר אותו בידי גויים חינם והביא הרבה עדים שקבל עליו בין הגוים ושהוצרך להעמיד ערבים בשני זקוקים וראובן משיב: אמת שקבלתי עליך, אבל הכאתי אותו בשעת הזעם היה. ושמעון אומר לא היו דברים מעולם ולא היה עדים בדבר.

שמחה עמנואל, תשובות מהר"ם מרוטנבורג וחבריו כרך א',
(האיגוד העולמי למדעי היהדות, תשע"ב) סי' ת"ב עמ' 778

תשובת מהר"ם למורינו הרב ר' יצחק, למרבה המשרה ארי שבחבורה אבא בקצרה ואודיעך כאשר שמעתי שדנים בוירצפורק כמדומני בהיותי שם שהמכה את חבריו והלך המוכה בשעת חימום וקבל לגויים והפסיד המכה בכך ממון שפוטרים המוכה מלשלם כיוון שבשעת חימום עשה. ואומרים שכך דין הקהילות. ולא נהירא. דלא גרע משני אנשים שחבלו זה בזה דמשלמים במותר נזק שלם. אבל נראה לי לחייבו הממון. ומה שיש חילוק בין שעת חימום לשלא שעת חימום היינו דבלא שעת חימום מנדין אותו או מלקין אותו לבד מתשלום הממון, ובשעת חימום הוא פטור מן הקנסות נידוי ומלקות, אבל מה שהפסיד (=את חבריו) ישלם. מיהו (=אבל) בנידון זה שהוא מועד להכות ורגיל להכות בטלה דעתי אצל מה שראיתם רבתי דנין בוירצפורק. שאם באנו למצות עומק הדין על שכנגדו גם עליו היה לנו לדון "דינא דרב הונא" דקץ ידא. וכשם שאין אנו דנים זה גם לא נחייב שכנגדו. ועוד הכי דיינינן ליה ולכל האלמים חבריו. וזרוע רמה רמה תשבר ואפילו אם היה דין לשכנגדו לשלם, הפקר בית דין הפקר במיגדר מילתא (= כדי לעשות סייג וגדר) ולא יוסיפו עוד לעשות בעלי זרועות!

שו"ת הרא"ש, כלל יז סימן א ד"ה ילמדנו רבינו

ילמדנו רבינו: מה לעשות באיש אשר נתפרסם עליו שהוא מלשין ליחידים מישראל ולקהל, לאנסין. והוא מגזם (=מאיים) בכל יום תמיד שילך ויאמר לאנסין, על אנשים יחידים וקהלות מישראל, דברים שיוכל להגיע להם מחמתם נזק, בגופם או בממונם. והקהל מתייראין מהאיש הזה עד מאד, שהוא נצב על משמרתו כל הלילות בחצר אחד מגדולי בעלי היכולת מישמעאלים*. והנה ניתן להם לישראל רשות מצד המלכות בסתר לדון אותו, ואם ימצא מן הדין שחייב מיתה, שימיתוהו; ועל זה נתקבצו ראשי הקהל, והעמידו בית דין לחקור הדבר, אם יתאמת הפרסום הנזכר, שיקבלו העדויות ועל פיהם ידונו מה שיראה להם מקו היושר. והנה יצאו לפניהם עדויות שזה נוסחם:

העידו ראובן ושמעון בפני בית דין, שנתברר להם, שהאיש הזה הוא מוחזק שהוא מלשין ומסור, ושהוא גזם במלשינות שקר ליהודים פעמים רבות. שמהיום חדש ועד הנה, בהיות דון פוטרו בכאן, באישביליא, (סיבליה) כשהיה מגזם בכיצא בזה, גלגל עמו אחד מגדולי הקהל שיסור מזה הגיזום ושימנע ממנו, ולא רצה להמנע.

והעידו עוד, ראובן ושמעון הנזכרים, שנתברר להם, שהזקנים ואנשים רבים מהקהל יראים ממנו, שלא ילשין הקהל לשקר. וגם העידו עליו אנשים מלבד אלה, שהוא מוחזק בחזקת מלשין ומסור, ושגזם לפניהם מלשינות פעמים רבות. עתה יורנו רבינו מה דינו: אם יש לדונו כדין רודף, כיון שהוא הולך ומגזם עתה, בהיות דון פטרו בכאן, ולא רצה לחזור בו מחמת מוכיחו, ואם נתן להצילו בנפשו, מההיא דרב כהנא בפרק הגזול בתרא (ק"ז) [ועפ"י הרשות הנתנה לנו מיד המלכות].

תשובה:

גם כי בטלו ד' מיתות בית דין, מיום שגלו סנהדרין, היינו דוקא שאין לדון את האדם לחייבו מיתה על א' מהעבירות שחייבין עליהם מיתה. דכיון שאין סנהדרין במקומם, אין אדם שליט לדון את חברו למיתה. אבל אלו, דקא חשיב בסנהדרין, בפרק סורר ומורה (עג), שמצילין אותן בנפשו, שאין נהרגין לשעבר אלא שלהבא, להציל את הנרדף ממות או מפגעים, אותם לא בטלו [במקום שהורשה לזה בית דין מצד המלכות, כמבואר למעלה].

דאין מיתתם תלויה בעדה ועדים, אלא בראיית כל אדם שרואה אותם; שנאמר: לא תעמוד על דם רעך. והרודף למסור ממון חבירו ביד אנס, השוו חכמים לרודף אחרי גופו להרגו, מהאי קרא: בניך עולפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר; מה התוא הזה, כיון שנפל למכמר אין מרחמין עליו, אף ממון של ישראל, כיון שנפל ביד אנסין, אין מרחמין עליו. נוטלין היום מקצתו, ולמחר כולו, ולבסוף מוסרין אותו והורגין אותו, אולי יודה שיש לו ממון יותר; הילכך הוה ליה רודף, וניתן להצילו בנפשו.

ובנידון זה, שכתבת שהעידו עדים שבהיות דון פטרו שם שהיה מגזם להלשין, ושדבר אליו א' מגדולי הקהל שיסור מן הגיזום ושימנע ממנו ולא רצה לימנע... הכא נמי: כיון שאמר לו אחד מגדולי הקהל שימנע, ואמר שלא רצה להמנע, מיד התחייב בנפשו לכל ישראל. ואעפ"י דכתב ר"ח, שאין הורגין אותן בידים, אלא מורידין אותן לבור שלא יוכלו לעלות משם וימותו מעצמן, מה שאמרו לכותי (= לא יהודי) להרגו היינו כמו הורדה לבור, דאינו עושה מעשה. וכן ראיתי בתשובה, דמסור לשקר, אף שלא בשעת מעשה, מותר לשכור עליו עובדי אלילים לענשו; ויש מי שאוסר שלא בשעת מעשה לענשו ע"י עובדי אלילים...

וכל שכן בנידון זה (שלפי העדות, שהיה מגזם והתרו בו ולא רצה להמנע, הרי זה בשעת מעשה, ורשות ביד כל אדם לענשו; ואין צריך לקבל עדות בפניו. ואף שלא בשעת מעשה, כשדנין עליו לענשו ביד עובד אלילים, אין צריך לקבל עדות בפניו. כי הדבר ידוע, מי שהוא מוחזק מסור ומלשין, העובדי אלילים מקרבין אותו בשביל הנאתו, ואלו היה צריך לקבל העדות בפניו, ולדרוש ולחקור בדינו, לעולם לא יעשה ממנו דין, כי ינצל ע"י עובדי אלילי'. כי אפי' כשאינו בסכנה הוא מוסר יחידים ורבים, כל שכן כשיראה עצמו בסכנת גופו, שימסור בעלילות שקר ויסכן לכל ישראל.

לכך נהגו בכל תפוצת הגולה, כשיש מסור מוחזק בכך ששלשה פעמים מסר ישראל, או ממונם, ביד אנסין, שמבקשים עצה ותחבולה לענשו משום מיגדר מילתא ושיוסרו האחרים ולא ירבו מוסרים בישראל, וגם להציל כל ישראל הנרדפין מתחת ידו. הילכך, בנידון זה, שהעידו העדים שהיה מוחזק מסור ומלשין, וגם היה בשעת מעשה, יפה עשו שדנוהו להענש

וכן יאבדו כל אויבי ה' ואוהביו כצאת השמש וגו'. נאום הכותב, אשר בן ה"ר יחיאל ז"ל.

שאלות ותשובות ר' יעקב וייל השלם, (מכון ירושלים, תשס"א) סי' ס"א

ההורג את הנפש אין לגואל הדם (=קרוב משפחתו של הנרצח) ליקח ממון מן הרוצח ולמחול עליו. וזה לשון הרמב"ם בפרק קמא (=ראשון) דהלכות רוצח (משנה תורה, הלכות רוצח ושמירת הנפש פר' א הלכה ד'): 'ומזהירין בית דין שלא ליקח כופר מרוצח אפילו נתן כל ממון שבעולם ואפילו רצה גואל הדם לפוטרו שאין נפש של זה הנהרג קניין של גואל הדם אלא קנין של הקדוש ברוך הוא שנאמר (במדבר לה' 31): 'לא תקחו כופר לנפש רוצח' עד כאן לשונו. ומהאי טעמא נראה אפילו אם חזר הרוצח ועשה תשובה.

שיעור 4 זנות ועבריינות מינית

ויקרא יט, 29

אל תחלל בתך להזנותה פן תזנה הארץ ומלאה הארץ זימה.

פירוש רש"י על ויקרא יט, 29

במוסר בתו פנויה לביאה (=יחסי מין) שלא לשם קידושין.

פירוש רמב"ן על ויקרא יט, 29

ולא הבינותי דעתו (=של רש"י) שאין זנות בתורה בפנויה שהלכה פסוקה היא (תלמוד בבלי יבמות סא) 'פנוי הבא על פנויה שלא לשם אישות לא עשאה זונה'.

ג'ק דה ויטרי בישוף עכו (1214), מתוך:

Jeffery Richards, Sex, Dissidence and Damnation: Minority Groups in the Middle Ages (Routledge New-York London 1991), p. 116 [תרגום המרצה]

זונות נכחו בכל מקום ברחובות ובשכונות העיר, והן ניסו לגרור כל איש דת בכוח לתוך בתי הבושת שלהן. אם כמרים סירבו להכנס הם מיד צעקו אחריהם: סדומאים! ניתן היה למצוא באותו הבנין בית ספר למעלה ובית בושת למטה. בעוד בחלקו העליון לימדו המורים את תלמידיהם בחלקו התחתון עסקו הזונות בעבודתן המופקרת. בחלק אחד הזונות הווכחו זו עם זו ועם הסרסורים שלהן, בחלק אחר אנשי הספר התווכחו בנושאים מלומדים.

ר' יהודה החסיד, ספר חסידים מהדורת כתב יד פארמא, מהדיר יהודה ויסטינצקי, (מקיצי נרדמים, תרנ"א) סי' נ"ח

צא ולמד משר של גוים (או כשירי גוים) הגמון אחד היה ובמקומו היה שוק גדול והיה באותו יום מתקבצים מכל המקומות ונתקבצו שם זונות הרבה ולאותן זונות היתה גברת אחת על כולן. אמר ההגמון לעבדו קחו מממוני הרבה ותשכיר לי כל הזונות כי למחר יבואו לשוק ולאחר שתשכיר לי את כולן כמו שירצו תכניסם כולם בבית אחד ותציע לכל אחת מטה אחת יפה ותן להם לאכול ולשתות ומלאכת צמר ותשמרם עד שיעבור השוק ותשיבם למקומם. הלך ודיבר לגברת של זונות: "כל מה שאת חפצה אתן לנשים שלך יותר ממה שתרויחי" ונתן לה כל מה שאמרה והכניס כולן בבית אחד ושמרם. לאחר שעבר השוק השיב כולן לעיר. כך היה עושה כל זמן שהיה השוק והזונות באות. על כן כל שכן ישראל צריכים לעשות סיג וגדר לעושי עבירה על כן צוה הכתוב (דברים כ"ג י"ח) לא תהיה קדשה מבנות ישראל.

מעבר לסמכויות השיפוט שלהם על יצירת קשרי נישואין בתי הדין הכנסייתיים היו גם בעלי סמכות שיפוט בנוגע לכל סוגי ההתנהגות המינית שמחוץ לנישואין. כך יחסי מין אסורים, ניאוף, ביגמיה, אונס, גילוי עריות, זנות ומעשי סדום היו כולם נתונים לעונשים ובתי הדין הכנסייתיים...אף ניסו לאכוף תקנות בנוגע למוסר המיני. מקרים שכאלו הביאו אנשים רבים בניגוד לרצונם במגע עם מנגנוני האכיפה והענישה של החוק הקאנוני.

שו"ת ר' יעקב בן משה הלוי מולין (מהרי"ל)

יגדל שלומכם רבותינו שבגולה אנא הורונו דרך הישר על אודות שומרת יבם והוא משומד להכעיס ואדוק לע"ז ממזש והיבמה נפלה לפניו ואין אח אלא הוא ורצתה לתת [לו] הון רב כדי לחלוץ לה ולא אבה לקחת כלל כי אמר בפה מלא שלא היה חפץ להחזיק אמונת היהודים כי הוא קעצעריא (=כופר) והנה היבמה זו נסתה בו כמה פעמים היחלוץ לה ולא אבה ומיאן בה לעשות והיא ישבה כך עגונה ימים ושנים לסוף קלקלה שנבעלה לגוים וילדה לזנונים

לסוף [הלכה] ונשאת לבחור בן ברית בלא התרת שום מורה. ונודע הוא שבמיתת בעלה היה האח משומד כאשר הוא עדיין ועתה שנשאת לאיש בקשוני האיש והאשה למצא לה דרכים וצדדים להיתר אחרי כי הוא דיעבד. ואפ"ה אמרנו אליהם לפרוש זה מזה עד כי נדע תשו' רבותינו ולא אבו כי היבמה אומרת [ששמעה] מפי גדולי רבותינו שאמרו אליה שלכתחלה אין מתירי' לה להנשא אבל אם היא תעבור ותנשא אין מפרישי' אותה מבעלה ועל דא סמכה והנם יושבי' אתנו פה ובכן מוטל עלינו להוציא הדבר לאמתו ולאורו ע"פ רבותינו ונחלה פני כבוד רבותי' לכתוב דעתם כי הגדולים חלוקי' בדבר כאשר נבאר.

...והנה זאת היבמה זה עשרים שנה שישבה עגונה ועגומה כי בעלה מת בגזירת ק"ט לפרט (1349) והנה זה חמש שנים או שש שנים שקלקלה עם גוים ויש לדאוג אם יכופו רבותינו להוציאה בגט ח"ו תיפוק חורבא מיניה לכן תאירו עינינו בנדון זה ויכתוב כל אחד מכם את דעתו על כתב האגרת הזו למטה. ודעתינו נוטה להיתר אחרי כי הוא דיעבד... ושלחו דבריהם לרבותינו שבגולה וכמה גדולים הסכימו ורצו להתיר, מה"ר זוסמן, מה"ר מרדכי ויתר גדולים. ואלו ב' הנזכרים ז"ל היו בארץ הדמים [אושטרייך] בעת ההיא ושקלו וטרו בהדי רבוותא על דבר זה, כי היבמה היתה עשירה וממשפחת עשירים, ולא היה כח בידם להתירה כי מהר"ם ס"ל היה מן האוסרים, כן שמעתי מפיו בישיבה, וסוף בעוונות נפקא חורבה ויצאתה לתרבות רעה.

ספר מרדכי השלם, פרק החובל סי' פ-פב

שאלתם על לאה שטענה על ראובן "אמרת לאישי "מה לך להתייחד עם נפקת ברא כמו זוגתך?" וחרפתני! והשיב לא היו הדברים מעולם. וטען עליה שהיא מבזה שוכני עפר.

ר' יעקב בן אשר, ארבעה טורים, טור אבן העזר, סי' יג

ולא ישא אדם מעוברת חברו ומינקת חברו - עד שיהא לולד ארבעה ועשרים חדשים חוץ מיום שנולד בו וחוץ מיום שנתארסה בו, לא שנא (=לא משנה) אם היא אלמנה או גרושה, אפילו אם גמלה הנער או נתנתו למינקת אסורה, אפילו נשבעה המינקת על דעת רבים שלא תחזור בה, אפילו אם נשבעה לאדם גדול כמו אלו שהולכים בחצר המלך, ולא אמרינן כיון שאדם גדול הוא תירא המינקת לחזור בה.

שאלות ותשובות מהר"י מינץ ומהר"ם פדואה, (מהדיר נ"ג קוצ'קוב)

(זיכרון אהרון, תשע"ד) תשובת יהודה מינץ סי' ה'

אמרתי אספרה אל חוק למען ידעו דור אחרון מאיזה טעם התרתי לרבי מרדכי פופשטילין לישא אשה מינקת עם ולדה תוך חמשה חדשים ללידתה אף שולדה עמה בחיקה והנה אדברה וירוח לי.

ראשונה דרך כלל מי הביאני הלום להתיר נגד רבנו תם ושאלתות לפום ריהטא.

הסיבה ראשונה שהביאני לידי כך שרבו עלינו פריצי הדור בעוונותינו הרבים באופן שבדינינו בדין ישראל אי אפשר מלרעות זונות. ולא זו בלבד אלא שמשכירות להן בתים ברחובותינו ויש פרץ ויש צווחה מצדינו בחוצתנו. ואין משגיח כי יד הפריצים תקפה עלינו ואימתן מוטלת על הבריות מכמה אנפי (=פנים). והרבה פעמים רצו אנשי מעשה ויראי ה' לעמוד בפרץ ולגדור גדר ע"י ערכאות של גויים בסוד על ידי החוקרים ודורשים ולא יכלו להשיג בסיבה שנראה לערלים שהדבר הזה מצוה להושיב זונות בשוקים וברחובות ובכל פינות הבתים כדי להצילם מעבירה יותר חמורה מאיסור אשת איש.

גם זה ידוע ומפורסם שתכף בבואה הנה זאת האשה רחל בבית המחנה (בית המלון) באו אצלה קצת מן הפריצי' לפתותה לשמוע להם להיות מופקרת לכל אלא שהעניה עמדה חזק על משמרתה לבלתי שמוע להם. ועם כל זה רבי מרדכי הנ"ל הבריחה לבית אחד ומאותו בית אל בית אחר אל הבית שעומד על ה"בית החיים" שהקברן דר בו שהוא חוץ לעיר.

מכל מקום גם שם הלכו לפתותה ולרצותה עם דברים שנכנסים ללב לאמור כי אי אפשר לה להחיות את נפשה ונפש ולדה כי אם תשמע להם כי לא תמצא שום שכירות, מכל מקום לא רצת לשמוע דבריהם. אבל נפל קצת טינא ויראה ופחד בלבה מצד חסרון מזונות ופרנסתה וגלתה דעתה שהיתה מרוצה להנשא לזה רבי מרדכי שהביאה לזה הגליל. וכן הוא כמו כן גלה דעתו שמרוצה לישא אותה אם היה לה רק כדי לכסות ערותה כי באתה ערום ועריה.

ואפשר שכבר היתה הסכמה זו ביניהם קודם שבאו הנה לזה הגליל אלא שמהרה לגמור הענין במהרה אם אפשר. וכן הנשים החשובות והיקרות שבקהלה נדרו לה לסייע לה וכן נשלם הבנין ונשא אותה במזל טוב. ובראותי שאי אפשר להציל שתי נפשות מישראל שלא יצאו לתרבות רעה או לדראון עולם ח"ו אמרתי להתיר מינקת חבירו בכה"ג... ומ"מ נמלכתי בבי' דיני בהלומדים יצ"ו הנמצאים אתי וכן דעתם שראוי להתיר בכה"ג.

והאי איתת' בנדון דידן (=האישה הזו בנדון שלנו) להא דמיא דכבר נתפתתה ואיכא למימר כשם שזינתה ונתפתתה לזה כך זינתה ונתפתתה לאחרים כי אין אפטרופס לעריות...ולא דמיא אשה זו כלל לאלמנות וגרושות דעלמא דלא איתחזק בהו איסורא כמו זאת דכבר איתחזקא באיסור "לא תהיה קדשה" כפשטה דקרא כמו שכתב הסמ"ג.

וגם באיסור כרת דנידה דסתמא דמילתא שאינם נזהרות בטבילות בכהאי גוונא כי עושים עניניהם בסתר כדי שלא יודע עד שכריסיהן בין שיניהן... וכל שכן כי הך דניתוסף עלה פריצי הדור וחסרון מזונתיה ופרנסתיה כדפי' לעיל והן הן המעבירין האדם על דעתו ועל דעת קונו... דיש לחוש שמא תחזיר לסורה ולמנהגה הראשון אחרי שכבר נתזלזלה בארץ אשכנזי ונתפרסם הדבר לכן דמיתי אותה להך והשולח להתירה לינשא לאיש דמנטר לה ועל ידו מתוקנים החששות כולם שלא יצאו האשה וילדה לתרבות רעה וגם על דבר החייתם כי אחרי שהיא נשואה קרוב הדבר שתמצא שכירות אז להיות מינקת או משרתת... ומצד כל הני טעמי וסברות הנ"ל אמרתי שדבר פשוט הוא שאיננה בכלל "מינקת חבירו" והתרתי אותה לינשא לאיש תוך כ"ד חדשים ואמרתי שעת הדחק שאני (=שונה), עם מה שגם דעת חבירי יצ"ו (=ישמרם צורם ויברכם) נטה להתיר. והארכתי בדרוש יען שלדעתי דבר חדש הוא. והנראה לי כתבתי נאום הטרוד יודא מינץ:

ח"ה בן ששון, משנתו החברתית של ר' יוחנן לוריא, ציון כ"ז (תשכ"ב)

עמ' 193 הערה 145

ר' גלותא...מהרי"ס"ל שי': הנה נשלח לי ממרחקים כתב בלי חתימה. לשון אשה בלשון אשכנז אשר לא אוכל להבין לשונו כ"כ לפי הצורך. וע"כ שלחתי לך הגופים האלה. אולי כבוד תורתו יבין אותם יתר ממני. ועיקר המעשה - בכל הכתבים מתוודה היא על עוונותיה הרעים ואומרת: הייתה נשואה לבעלה עשר שנים ; ובשנים הראשונות היה בעלה במרחקים. ותוך אותם הב' שנים אומרת שזינתה הרבה בשני בני אדם. ושאלה ממני תשובה.

ולא הזכיר אלי מה היא ומה שמה ושם הזנאים ושם העיר שהיא יושבת שם. והציר (=השליח?) אמר בסתר מעיר פלוני ניתן כתב זה. והחזרתי לה הציר להודיעני תוכן הדברים. ובשניים כתבה שעשתה כמה פעמים וגם היא עוד תחתיו (תחת בעלה) ובקשה להסתיר בשם מפני בעלה ומפני כבוד ד' ילדיה אשר היו לה עם בעלה. והחזרתי להציר שנית וכתבתי לה להתייעץ בדבר זה עם רבותינו הגדולים מה תהא עליה ועם בעלה... נא... מענה שלימ' תשיב לי קודם ר"ח איר. כי כן קבעתי לה זמן שיחזור צירה אלי.

ספר מהרי"ל (מנהגים), הלכות מילה, סימן יט

[יט] פנויה ילדה בן ונתנו לפלוני ואמרה שהוא אביו. והוא אמר אינו בני והיו רוצים לקרא הבן בשם הפלוני לומר פלוני בר פלוני. והתרה מהר"י סג"ל שלא לביישו בכך מאחר שאינו מודה בדבר. והבעל ברית בירך להכניסו. ויהי כשהגיע המוהל לברכה אשר קידש בו' לומר הוודו לה' כי טוב היה אומר הוודו לה' כי לעולם חסדו והיה מדלג כי טוב, כי אמר שלא להזכירו בטוב מאחר דנוולד בזנות. וגער בו מהר"י סג"ל והחזירו והצריכו לומר אותו כי דינו ככל הנולד בקידושין.

[כ] מעשה ראיתי, וגם אח"כ כמה שנים סיפר לנו אמ"ץ מהר"י סג"ל בשעת הגדת ההלכה שאירע לפניו מילת ממזר נולד מאשת איש. ואיקלע יום המילה בשבת והתיר מהר"י סג"ל ליטול חמין מבית הנחתום גוי בליל שבת לרחוץ בו את הילד.

והר"ר גומפרכט אחיו של מהר"י סג"ל היה המוהל והיו מלין אותו בחצר ב"ה אצל פתח ב"ה, משא"כ בכשרים שמוהלין בפנים אצל הפתח. וצוה הרב לאחיו לברך אשר קידש ידיד עד כורת הברית ותו לא, דמשם והלאה הכל בקשה לקיים הילד ולהחיותו על דם הברית שהוציא. וכל זה אין לבקש על הממזר דלא ניחא להו לישראל הקדושים לקיים ממזרים שביניהן. ואמר דמטעם זה נמי העומדים שם אל יאמרו אחר שנימול כשם שנכנס לברית כו', כמו שרגילין לבקש אכשרים. וצוה לקרא שמו כידור על שם הפסוק כי דור תהפוכות המה (דברים לב, כ), וכן איתא פרק בתרא דיומא. וצוה הרב לשמש העיר להכריז אחר המילה לציבור קול רם תדעו הכל שהילד הנימול הוא ממזר למען לא יתערב זרעו בזרענו. ואמר אלינו מהר"י סג"ל שנתגדל הנער ההוא לבן עשר שנים ומת. וכתבו למהרי"ל לבשורה טובה שנסתלק ונאסף מתוכנו.

אלישבע באומגרטן, אמהות וילדים: חיי משפחה באשכנז בימי הביניים,

(מרכז זמן שז"ר, תשס"ה) עמ' 102

טקס הברית לא היה רק טקס קבלה קהילתי אלא גם טקס בו הכיר האב באופן רשמי בצאצא שלו שכן הוא נקרא "פלוני בן פלוני" רעיון זה נזכר בדבריו של רש"י המסביר שבברית יוצא התינוק מרשות אימו ורק אז אביו מכיר בו. לדבריו "כל שבעה" – "שעדין אין אביו מכיר בו שלא יצא תחת ידי אימו ליכנס בברית מכאן ואילך מוטל על אביו להכירו כדכתיב 'כיר'. רעיון זה נזכר גם בספר המנהגים למהרי"ל מסוף ימי הביניים ביחס לילד שנולד לפנויה ונראה שתפיסה זו מאפיינת את כל התקופה הנדונה. וכך מסופר: פנויה ילדה בן ונתנו לפלוני ואמרה שהוא אביו. והוא אמר אינו בני והיו רוצים לקרא הבן – בן פלוני – לומר פלוני בן פלוני. והתרה מהר"י סג"ל שלא לביישו בכך מאחר שאינו מודה בדבר. אם כן לתינוק היה זה יום חשוב ביותר גם אם הוא לא היה מודע לכך שכן הוא נכנס למשפחתו ולקהילתו והפך חלק מהן.

החברה הנוצרית התייחסה ברוח דומה לטבילה. טקס הטבילה לא היה רק סמל להפיכת התינוק לבן הדת הנוצרית אלא גם טקס קבלה הן במובן המשפחתי הצר הן במובן הקהילתי הרחב. תינוקות שנולדו מחוץ לנישואין או שהורותם היתה מפוקפקת התקבלו או נדחו בטקס הטבילה. אם התינוק שהתה בביתה בזמן הטקס והטבילה היתה הרגע בו הכיר האב בצאצאו בפני הקהילה כולה.

דרכי החזרה בתשובה של הפושעים היהודיים

ר' יהודה החסיד, ספר חסידים,

כתב יד בית המדרש לרבנים בניו יורק, 2499 דף 12r

מעשה באחד שהיה טועה בלילה לאור הלבנה. ובא אדם אחד. והכיר שאותו אדם היה מת ורצה לנוס. אמר לו (=המת): אל תברח ממני אני לא אזיק לך, אתה מכירני! אני פלוני בן פלוני. אמר: כן והלא אתה מת? אמר לו: בשביל שדה פלוני שגזלתי אין לי מנוחה ומייגעין אותי ביערות. כיוצא בו שמעתי גוי אחד שנפגר (=מת) הלך עבדו ומצאו בלילה. אמר לו (=המת): אל תברח ממני ולא אזיק לך. אמר לו: והלא אתה מת? אמר לו: אמת אבל מייגעים אותי מפני שלקחתי נחלת פלוי בעל כורחו ועתה אמור לאבותי ויחזירנה לו. אמר לו עבדו: לא יאמינו לי. אמר לו: אמור להם שילכו מחר למקום פלוני ויראו אותי שם. הלך העבד הגיד בעיר לכל: כך אמר פלוני שמת הרי כמה ימים. אמרו לו: אמר לך שום סימן? אמר: כן, אמר לי שתלכו למחר למקום פלוני ותראו אותו ואז תאמינו. הלכו כולן וראו אותו באותו מקום. וחיפשו ולא מצאוהו בקבר. אמר העבד: תשיבו לנגזל א נחלתו אז ינוח. ויש לתמוה: למה יועיל באותו עולם הואיל ובחייו לא עשה תשובה ולא ציווה להחזירה? אלא חילוק יש. אם זכה וחטא ובשביל עוונותיו יגרשוהו מגן עדן או עושין לו דינין או מצערין אותו דרך קוצים או מלאכי חבלה משחקין בו, מועיל אם מתפללין בשבילם או נותנים או אם גזל והיורשין משיבין. אבל אם לא זכה כלל לא יועיל מה שיעשו אחר מותו על נפשו כי אם לא פדה, יפדה איש רק אם עשה או ציווה בחייו ועשו במוותו.

דרשות מהר"ח אור זרוע, מהדורת מנחם אביטן, ירושלים תשס"ב, סי' ה' פרשת ויצא

כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם (תהילים קכ"ה). כגון ראובן שנאמר וילך ראובן בימי קציר חטים וגו' שלא פשט ידו ליקח מן הגזל אלא דודאים שהם הפקר לכל. וגדול הגזל שאם יש לאדם קופה מלאה עבירות גזל מקטרג בראש כולם שנאמר בדור המבול כי מלאה הארץ חמס וגו' לא נתחייב עדין דינם אלא בשביל חמס. ואם גזל אדם מחבירו ומתבייש להחזיר לו בפרהסיא, אמרו רבותינו שאם הנגזל הלוח לו מעות יבליע כשיעור מה שגזל אע"פ שאינו יודע, יצא או יניחם בכיס שלו בלא ידיעתו ויצא... ואדם שגזל ויודע שגזל והיא בעין אסור להנות ממנה... וגזילה שייכא אפילו במלך אע"פ דדינא דמלכותא דינא היינו שמשוה מידותיו לשל בני המדינה אבל לאחר אסור דגזילא דמלכותא גזילה. ואם גזל המלך או מושל שלו בית מישראל אסור ישראל אחר ליקח ממנו... וגזל הגוי אסור ולא מבעי (=רק) גזל אלא אפילו טעותו.

ובזה יש חילוק: היכא דמטעיהו ישראל מבלבלו לגוי – אסור, אבל היכא שטועה הגוי מעצמו – מותר. אבל היכא שיש בו קידוש השם כגון שבא לביתו וחזר ואמר שטעה אע"פ שטעה בעצמו אסור. ואמרו רבותינו שיזהרו ראשי הקהל שיטילו על אלו מחמת קרובתם ועל אילו מחמת שינאתם דאם לא כן פוסל לעדות ולשבועה כך כתבו רבותינו בפירוש. וזכות הצדיקים מצלת על הממון ויגיעתן על הנפש ועל הממון.

מתוך: משה הרשלר, תשובות ותיקון גאונים וקדמונים מתוך כתב יד,

סיני ס"ו (תש"ל), עמ' קע"ג-קע"ד

ההורג את הנפש בזמן הזה... ואם מת במריו בית דין סוקלין את ארונו ואין קוברים אותו בקבר ישראל ואין אומרים עליו לא הספד ולא צידוק הדין ואין יושבים עליו משום אבילות ואין מזכירין אותו לשבת. במה דברים אמורים? במסרב נגד הקהילות ואינו מתנחם (=מתחרט) ומקבל את הדין. אבל אם ניהם אחרי שפכו דם אחיו ורוצה לקבל דין דנין אותו ברצונו כדמיית קין וכתיקון האבות וכמסורת הגאונים. וזה דינו: גוזרין עליו בגזירה שלימה ודנין אותו כך. מנדין אותו שיהא הולך למקום ההרוג שנהרג שם ויעמוד שם שלשה חודשים ויצום בכל יום ויום. וביום הראשון שיגיע שם יגלחו את ראשו וזקנו ויאסרוהו במקום שיש בני אדם ויכוהו מכות מרדות בלא מספר [בשבטין] המסומרים העשויין עור של עגל ושל חמור כעין שרשרות ובראשיהן מסמרי ברזל ובכל מקום שיגיע יוצאי דם. ואם מת תחת ידי המכים אין עליהם כלום. ומיתתו כפרה על כל עוונותיו.

ואם יעמוד מהכאות אלו עוד יכוהו בכל שני וחמישי ושני עד שלשה ירחים ברצועות הלוקין שלש מלקיות ביום. ובכל שיני וחמישי ושני של אילו שלשה ירחים ילך שלוש פעמים וישתטח ויבכה על עצמות ההרוג ויאמר: עצמות פלוני נעניתי לכם! מחלו לי חטאתי אשר העויתי ושפכתי דם נקי... ויתן ממנו לעניים כפי השג ידו... ואחר שלשה חדשים יצא ממקומו וילך בגלות למקומות אחרים חמש שנים. ולמה גזרו חמש שנים כנגד חמש גלויות בנאמר בקין ואלו הן נע ונד נע ונד הרי חמש גלויות מכפרות עון. ובאלו חמש שנים יתענה בכל יום וילקה בכל יום שני וחמישי ושני ולא יהיה רשאי לשתות יין ושכר ודבש וכל דבר המשכר לא בשבת ולא במועדים ולא יאכל בשר אלא בשבת וביום טוב... ולא יהיה רשאי משום קהילה אלא כדי מזונו... ואם לא ימות בגלותו אחרי חמש שנים בשובו מגלותו לא יהיו רשאים גואלי הדם ליגע בו ולא ביוצאי ירכו ולא לבאים מכוחו. ויהיה כשר אחרי זה לכל דבר כשאר ישראל!...

מתוך: משה הרשור, תשובות ותיקון גאונים וקדמונים מתוך כתב יד,

סיני ס"ו (תש"ל), עמ' קע"ג-קע"ד

למי שאין בו כח לסבול כל הכתוב בתיקון הגאונים שיגלה שתי שנים ממקום למקום ולא יעמוד בקהל יותר משמונה ימים אלא אם יאנס ולא יהיה רשאי ליטול משום קהילה יותר מכדי פרנסתו. ובשתי השנים הללו יתענה בכל יום ובכל שני וחמישי ילקה כל זמן שהוא בקהל ולא יאכל בשר אלא בשבתות וימים טובים, ואל ישתה יין ושכר וכל דבר המשכר אלא בקידוש והבדלה. ובשבוע ראשון שיגיע לביתו יקח שנים או שלשה בני אדם וילך וישתטח בקבר ההרוג ויאמר: נעיתי לכם עצמות פלוני, חטאתי וישר העויתי חבתי בדם נקי ועברתי על פי אלקי ולא שווה לי. ככה יעשה כל השבוע פעמיים ביום. ואחר כך יכנס ארוסתו אם אינו נשוי ואיש אל ימנע מחופתו גם לא יהיה רשאי שום בר ישראל לחרפו בדבר זה אחרי קיבל עליו את הדין. והעושה כך אין רוח חכמים נוחה הימנו. ועוד יהיה קנוס שמונה שנים אחרות שיתענה בהם כל שני וחמישי. ובערב ילקה ויתן מממונו לעניי כפי השגת ידו. וכל שנה מאילו שמונה השנים יצא בגלות שמונה פעמים בשמונה השנים הללו שלושים יום רצופים לחשב שנה. ואל ישהה בקהילה יותר משלשה ימים וביציאתו ובחזרתו ישתטח בקבר ההרוג ויעשה מה שכתבנו למעלה...

ואם ימות בתוך גלותו יקבר בקבר ישראל ואחר תומה שמונה שנים יהיה כשר לכל דבר כשאר ישראל.

מתוך: משה הרשור, תשובות ותיקון גאונים וקדמונים מתוך כתב יד,

סיני ס"ו (תש"ל), עמ' קע"ג-קע"ד

שיגלה ממקום למקום שלוש שנים בכל תפוצת הגולה. ולא יאכל בשר וכל משקה לא ישתה כי אם מים לבד משבתות וימים טובים. ובבואו בתוך הקהל לישב בצום ובעינוי נפש וילקה שחרית וערבית ולא יאכל בשר בלילה ולא ישתה כי אם מים ועל הארץ על המפץ ישן בחיי צער. ובלכתו בדרך לא יתענה כי אם שני וחמישי ולא יביא בפיו בשר ויין ושכר ולא ישמע לקול משחקים. ופעמים בשנה ירחץ בשרו ובגדיו יכבס בפסח וביום כיפורים. ותער לא יעבור על ראשו ויגדל שלא יוכל שלחה עד שלוש שנים. ואם ילך למקום שיוכל להסיר הכבלים מעליו בערב שבת ובמוצאי שבת יחזירם עליו טוב הדבר ואם לא יוכל למהר לא יסירם ממנו ונמצא כופר. וצור ישראל יספיק על ידי חוטאי עמו לחזור בתשובה שלמה לפניו ויסלח וימחל לעוונותינו ולעוונות עמו ישראל אמן.

שו"ת מהר"ח אור זרוע, מהדורת מנחם אביטן, ירושלים תשס"ב, סי' קמ"א

הנה לשלום מר לי מר, וריחי נמר ומתמרמר ומה אומר,
אחרי אשר הפך ישראל עורף, אל המוסר וטוב לרע המיר.
בנינו עולפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר (ישעיהו נ"א 20),

מה התוא הזה, כיון שנפל למכמר, שוב אין מרחמים עליו. כך ממון של ישראל, כיון, שנפל ליד גוים, לא אחי ולא מרחמי. (ותלמוד בבלי בבא קמא ק"ז א') כ"ש היכא דיד ישראל באמצע, דנראה להם היתר גמור ומצוה להשמיד להרוג ולאבד. מה אשיב לכם רבותי על המקרה והמאורע הרע הזה, אין דינו מסור בידינו בלתי לשם לבדו. ומאן סליק לעיל, לדעת במה יתכפר לו, העון הזה. וקרוב בעיני, שיש להחמיר עליו, יותר מישראל האומר לשלוחו ישראל צא והרוג את הנפש... אבל ע"י גוים נראה לי דברי היזקא והוי ליה, כשולח את הבערה ביד חרש, שוטה וקטן ומסר ליה גוואזא וסולתא וחייב אפילו בדיני אדם, כאילו עבד איהו גופיה בידיים, כי הערלים שמחים לאיד, כאשר יגילו בחלקם שלל, כשיש להם לילך על יהודי. ומי הרשהו לתפוס את בעל דינו בידי גוים? אפילו לפי דבריו, שהוא אומר שלא רצה אלא להכריחו למשפט...

והשתא בנדון זה, נראה בעיני, שטעון כפרה. כמו רוצח גמור, שהרג ביד. ודמי, לכבש עליו בתוך המים, או לתוך האור. וכמאן דכפתיה לחבריה ואשקיל עליו בדקא דמיא (סנהדרין ע"ז ב') וקטליה בכח ראשון, דגיריה דיליה הוי. ועוד חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו, כ"ש על גופו, שאינו מניח לתפוס עצמו. וא"כ, כשרדפו גוים אחריהם, לזה נתכוונו, דאי קיימי לאפייהו, קטלינן להו... פושע הוא, מזיק הוא וגיריה דידיה ננהו; ואשו משום חציו ובלא שום עדות, כי אם על פי עצמו. נראה לי דצריך כפרה, כמו רוצח. שהרי ברוח מצויה, היזקו באשו, ברזל תבא נפשו וילקה בחסר ויתר, ויתבזה בפומבי ובסתר, ובגלות, בנע ונד ינתר, עד יענה בפניו כחשו, ובקלסתר, כולי האי ואולי יעתר. וביום חרון השם יסתר, יום ישים כאשם נפשו ועל פשעו, יכבס עם נתר, וישחיר פניו בתעניות שנה, או שנתים, ולכל מה שתטענוהו אתם רבותי, יותר, דעתי מסכמת להוסיף ולא לגרוע להיות סותר. ותשפעו רוב שלומים ותנוחו בתר כנפש סר למשמעתכם. מאיר בר ברוך שיחיה.

ר' יהודה ליווא קירכהיים

כל זה מצאתי בנייר אחד ישן ומטושטש בשנת שע"ו לפ"ק (1616) בשעה שמפנה העפר והאבנים מן הבית הכנסת פה בוורמס שחרבו המורדים...

עוד מצאתי בכתב הזה הלשון:

מורינו הרב ר' מאיר מרוטנבור"ג בר ברוך זצ"ל שם לדרך פעמיו לעבור הים, הוא וביתו (=אשתו) ובנותיו וחתנו וכל אשר לו. ויבוא עד עיר אחת יושבת מן ההרים הרמים שקורין לומבדדיש גיבורגא בלשון אשכנז, ורצה לישב שמה עד אשר יאספו אצלו כל העוברים עימו. והנה פתאום בא השודד ההגמון הרשע ימח שמו וזכרו מבזיליא (=בזל היינריך השני מאיסני) רכב מרומי דרך אותו עיר, ועימו משומד (=יהודי מומר) אחד שמו קינפפא ימח שמו וזכרו. וראה והכיר במורינו והגיד להגמון (אולי היינריך עצמו הכיר את מהר"ם ממשפט התלמוד בפר"ז 1240). וגרם שהפחה (=גראף) מיינהרט מגוילן שר של אותו עיר (=מיינהרט מטירול) תפסהו ד' ימים בתמו"ז שנת מ"ו לאלף השישי ומסרוהו למלך רודולף. ונפטר בתפיסה בעוונותינו הרבים י"ט אייר שנת נ"ג לאלף השישי וקבורה לא היתה לו עד שנת ס"ג (צריך להיות ס"ח) לאלף הנ"ל ד' אייר (צ"ל אדר) לפ"ק.

ואז הערה רוח נדיבה בלב נדיב אחד בק"ק וורנקבורט (=פרנקפורט) והיה שם הנדיב זויסקינד וויט"ק (או שהוא שיבוש של ווימפפנען או שזהו שימוש במילה סלאבית שמשמעותה עשיר או אמיד) ופיזור הון עתק עד שהביאו לקבורה בקבר אבותיו (=של מהר"ם) בק"ק וורמיישא ואותו נדיב נפטר אחריו וקנה שביתתו אצלו נשמתם תנצב"ה עם שאר צדיקים וצדקניות בגן העדן אמון.

שמות כא, 13

המצבה הזו הוצבה וחוצבה לראש נדיב
 ר' אלכסנדר בר שלמה הנפטר
 ביום צום כיפור ביום ה ונקבר ביום [ס]
 אחד עשר בתשרי שישים ושמונה לאלף השישי
 ואשר מלאו לבו והשם אינה לידו לעשות מצוה רבה
 ולפדות את מורינו רבנו מאיר בן הרב ר' ברוך
 מכלאו אשר היה תפוס אחרי מותו כמה שנים עד שנא[נה ?] (אולי צריך להיות נאות)
 הנדיב ופדאו [מטושטש: וזכה ל] הקבר בצידו (יתכן ויש להשלים "וצוה ל...")
 [הימנית יהי] רצון שיושב בצידו
 בישיבת גינת ביתן עם צדיקי
 עולם א' א' א' סלה.
 מכה איש ומת מות יומת ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתו לך מקום אשר ינוס שמה

אסתר ז, 5

ויאמר המלך אחשוורוש ויאמר לאסתר המלכה מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן